

מצות תוכחה ודין ערבות (עבודה זרה יח)

גליון 462

בסוף דף יז: אתיוהו לרבי חנינא בן תרדיון, אמרו ליה אמאי קא עסקת באורייתא. אמר להו כאשר צוני ד' אלקי. מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של זונות. עליו לשריפה שהיה (דף יח.) הוגה את השם באותיותיו. והיכי עביד הכי וכו', להתלמד עבד וכו'. אלא מאי טעמא אענש, משום הוגה את השם בפרהסיא. ועל אשתו להריגה דלא מיחה ביה. מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו, עכ"ל הגמ'. מבואר דאשתו של רבי חנינא נענשה כי לא מיחתה בבעלה.

וכתב החיד"א במראית העין (בסוגיין) ועל אשתו להריגה דלא מיחתה ביה, מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות וכו'. מכאן מוכח בהדיא דנשים במידי דהם שייכות גם הם יש להם ערבות אם יש בידם למחות. ומ"ש רבינו יונה והרא"ש פ"ג דברכות דנשים אינם בכלל ערבות היינו במידי דלא שייכי.

והיינו דיש ראשונים שנקטו שאין לנשים ערבות, ואעפ"כ כתב בשו"ת רעק"א (סי' ס') דהיינו רק במצות שאינן חייבות בהן אבל במצות שהן חייבות יש להן ערבות. ולפי"ז מובן שאשתו של ר"ח בן תרדיון נענשה על שלא מיחתה, ולכאורה קשה, הרי לנשים אין ערבות וא"כ אינה חייבת למחות. וע"כ דבמידי דשייך בהון כגון להגות את השם שהוא ודאי אסור גם לנשים, יש להן דין ערבות.

הרי שלמד החיד"א שהחויב למחות בא מכח הדין ערבות, ומי שאין לו דין ערבות אין לו חיוב למחות. אבל צ"ב מהיכי תיתי דהא בהא תליא, דלכאורה הם שני דינים שונים, דיש דין אחד דכל ישראל ערבים זה לזה, ויש דין נוסף של הוכח תוכיח את עמיתך, ואם לא מיחה נענש כמבואר במס' שבת (דף נד). וא"כ יתכן שנשים אינן בערבות אבל חובת תוכחה יש להן ועל זה נענשה.

ועוד קשה דאם הכל דין אחד למה בעינן לפסוק של הוכח תוכיח, תיפו"ל דחייב מהפסוק וכשלו איש באחיו שמזה נלמד שכל ישראל ערבים זה לזה. וע"כ דיש חיוב תוכחה מעבר לחיוב ערבות.

והנה במס' ביצה (דף ל.) מבואר דהני נשי דשקלן חצבייהו ואזלן ויתבן אפומא דמבואה ולא אמרינן להו ולא מידי אלא הנח להן לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. וכתב שם בשטמ"ק בשם הריטב"א ודוקא במידי דקים לן דעבדי בשוגג דבכי הא אין אנו נתפסין בעון משום דלא מהני בהו מחאה אבל במילתא דקים לן דידע דאיסורא הוא ועבדין במזיד ליתיה להאי טעמא, ואי לא מחינן בהו מתפשטין עלייהו דהא ישראל ערבים זה לזה. מפורש בדברי הריטב"א שהעונש על שלא מיחה בא מחמת הדין של ערבות.

וכן משמע בגמ' שבועות (דף לט.) וכשלו איש באחיו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה, התם שיש בידם למחות ולא מיחו. מבואר שהדין של ערבות מחייב עונש אם יכלו למחות ולא מיחו. הרי שחיוב המחאה ולכל הפחות העונש שבא על שלא מיחה תלוי בערבות.

והנה בתורה כתוב (ויקרא יט, יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ובפרי מגדים בספרו תיבת גומא (חקירה ד) כתב ואם לא מוכיח לחבירו ביטל מצות עשה. מלבד זה יש לו עונש מטעם ערבות כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' דעות (פ"ו ה"ז) כל מי שיש בידו למחות ואין מוחה נתפס עליו. וכ"ה פשטיה דקרא ולא תשא עליו חטא כתרוממו ולא תקבל על דליה חובא. וחקר האם הוא דוקא בל"ת שעובר במעשה הא בשב ואל תעשה אין ערבות. ואת"ל שבלאו שאין בו מעשה מחויב, אם רואה שאינו מקיים עשה אולי אין בו דין ערבות דהערב מחויב שלא יפסיד הלווה (לכא' כוונתו להמלוה) אבל שירויח דוקא בממון זה לא מצינו ערב. הרי שתלה מצות תוכחה בדין ערבות, ולכן אם אין ערבות במצות עשה אין חיוב תוכחה.

על הפסוק הנ"ל ולא תשא עליו חטא כתב הרמב"ן שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא תוכיח אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס כנ"ל. הרי שביאר בפסוק ולא תשא וגו' שאם לא יוכיח ייענש אבל לא הזכיר שהוא מדין ערבות. גם בשערי תשובה (שער ג אות עב) כתב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא הוזהרנו בזה

שלא נשא חטא בחטאת חברנו בהמנענו מהוכיח אותם. הרי שגם הוא למד פשט בפסוק שלא תשא הוא חלק מהחיוב תוכחה שצריכים להוכיח כדי שלא נשא בחטאת חברנו, ולא הזכיר ערבות. אבל בעל ההפלאה בספרו פנים יפות כתב להדיא ולא תשא עליו חטא לפי פשוטו היינו שכל ישראל ערבים זה בזה, וכשמוכיח אותו אינו נענש בשבילו, וזהו ולא תשא עליו חטא פירוש שאתה לא תשא את חטאו. ומדבריו משמע שזה כל החיוב למחות כדי שלא תיענש עליו בגלל ערבות.

אמנם בספר יראים (סי' רכג) כתב דהא מבואר במס' שבת (דף נה.) דהזקנים חטאו במה שלא מיחו בה, והלא גלוי וידוע לפני הקב"ה שאם היו מוכיחים לא היו מקבלים. אמר הקב"ה אם לפני גלוי, לפנייהם מי גלוי. משמע שאם היה גלוי להם היו פטורין מע"פ שהעוברים מזידים היו. התם מעונש היו פטורין כדאמרין בשבועות (שם) וכשלו איש באחיו בעון אחיו ומוקמינן ליה ביש בידו למחות אבל מעשה דהוכח תוכיח לא מיפטר. מבואר ביראים דהעונש על שלא מיחו הוא מהפסוק וכשלו איש באחיו שהוא הדין של ערבות, ואפי' בכה"ג שאינו נענש כי מחאתו לא היתה מועילה, בכל זאת אין לו פטור מהמ"ע של הוכח תוכיח.

היוצא מדבריו שבאמת יש כאן שני דינים. יש חובת מחאה בכל אופן, ויש דין ערבות שאם אחד חטא, השני נענש על שלא מיחה. ואפי' כשאין דין ערבות כי מחאתו לא היתה מועילה, בכל זאת חייב למחות. ובספר החינוך במצות תוכחה (מצוה רלט) לא הזכיר ערבות כלל. והביא שאמרו בספרא יכול מוכיחו ופניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. וזה מלמד שבתחילת התוכחה שראוי לאדם להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת כדי שלא יתבייש וכו'. והיינו דלא תשא עליו חטא נאמר על אופן התוכחה ולא כנתינת טעם שצריך להוכיחו כדי שלא תיענש עליו.

בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' שג) כתב דשני חיובים שונים הם, שהרי הוכח תוכיח נאמר בסיני וערבות לא קיבלו עד שעברו את הירדן. והאריך למצוא נפק"מ ביניהם. במומר לחלל שבת או ע"ז אין חיוב תוכחה כי יצא מכלל עמיתך אבל ערבות יש. ובמזיד ובדבר שאינו נשמע פטור מצד ערבות וחייב מצד תוכחה. ובחקרי לב (או"ח סי' מח) כתב לחדש דערבות היא רק במי שיש בו כח לעשות לאחרים שיקיימו כמו גדול הבית או גדול העיר שבכה"ג אם הניחם נתפס על עוונם. וחיוב תוכחה הוא באין כח בידו דמ"מ חייב להוכיחו בנחת שאפשר יחזור מעון. וגם נשים חייבות. וכן אשתו של ר"ח בן תרדיון נענשה מצד העשה דבשעת השמד ובעידן ריתחא נענשים גם על עשה. והיינו דלמד שהיתה פטורה מדין ערבות וכל חיובה היה מצד העשה של תוכחה, ובדרך כלל לא היתה נענשת אלא שאז היה שעת השמד ועידן ריתחא ולכן נענשה, עכת"ד. וכעין זה כתב בפני יהושע (שבת נה) שלוט היה צריך לברוח לצוער, אחרת היה נענש על שלא מיחה באנשי סדום דעל עשה נענשים בעידן ריתחא. ובפמ"ג הנ"ל תמה עליו דהא בן נח אינו מצווה על תוכחה ואפי' נימא שקיימו המצות לפני שניתנו אבל בבני נח אין ערבות.

ובשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ג אות טו) כתב דמצות תוכחה ליתא אלא במצות ל"ת. ודייק כן מהרמב"ם בהל' דעות (פ"ו ה"ז) שלשונו היא הוואה חבירו שחטא וכו'.

אמנם בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' נז) כתב דאפשר דוקא לנשים אין מוחין (כמבואר בביצה שם דאכלו ושתו עד חשיכה של ליל יוה"כ) דליכא ערבות בנשים כמו שכתב הרא"ש בברכות. וצריך לומר דמ"מ צריך להוכיחם ולמחות על ידם שלא יכעיסו לפני המקום. ונ"ל דלא מתפסי עליהו כשלא מוכיחים אותן. והביא את הריטב"א הנ"ל (בשטמ"ק בביצה) דחיוב תוכחה ועונש למאן דלא מוכיח משום ערבות הוא ונשים שאינן בערבות לא מענשי עליהו. ומ"מ מצוה להוכיחן מדאמר מוטב שיהיו שוגגין וכו' ולולא כן היה חייב להוכיחן. ואח"כ הוסיף דבאנשים חייב להוכיחם מדאורייתא מהוכח תוכיח ואם אינו מוכיח נענש מדין ערבות. משמע מדבריו שבנשים אין חיוב דאורי' להוכיחן אלא רק מדרבנן. גם בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' מח) כתב דענין התוכחה מדין ערבות, ותמה עליו המגיה (נכדו, הגר"ש שברדון) דהא הם שני דינים שונים. ולסיכום יוצא שאשתו של ר"ח בן תרדיון נענשה או מחמת ערבות (כי יש לנשים ערבות עכ"פ במצות שהן חייבות) או מדין הוכח תוכיח שביטלה עשה ונענשה בעידן ריתחא. ובספר פרדס יוסף החדש כתב לחדש דאפי' אם אין ערבות בנשים, אשתו שאני. ואפשר להוסיף על דבריו, שהוא מדין אשתו כגופו.